

УДК 342.9:623.44

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.6.7>

БУРМА О.В.

ПРИНЦИПИ ТА ЗАВДАННЯ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОБІГУ ЗБРОЇ

PRINCIPLES AND TASK FOR FORMING STATE POLICY IN THE SPHERE OF WEAPONS CIRCULATION

У статті визначено принципи формування державної політики у сфері обігу зброї як фундаментальні, концептуальні та нормативно-гарантовані засади, що втілюють загальні закономірності правової безпекової системи та специфіку змісту, спрямованості та інструментарію діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері регулювання обігу зброї, з урахуванням потреб забезпечення національної безпеки, публічного порядку, прав і свобод людини. Розкрито, що загальні принципи формування державної політики у сфері обігу зброї в Україні виражають фундаментальні цінності та орієнтири, тому до них належать наступні засади: – верховенства права; – законності; – людиноцентризму; – прозорості для суспільного контролю; – пропорційності; – публічної безпеки та запобігання зловживанням; – рівності та недискримінації; – системності та узгодженості; – відповідальності. До спеціальних принципів формування державної політики у сфері обігу зброї в Україні віднесено: – гарантованого права на збройний самозахист (держава визнає та забезпечує право людини на самозахист за допомогою зброї як складову реалізації права на життя, безпеку особи та недоторканність житла, за умови дотримання вимог пропорційності та законності); – превентивної безпеки (державна політика має бути орієнтована на попередження неправомірного використання зброї та нелегального обігу); – диференційованого доступу до зброї; – обґрунтованої необхідності (кожне рішення щодо регулювання або обмеження обігу зброї повинне відповідати реальній потребі у забезпеченні безпеки, не допускати надмірного втручання у права громадян та бути виправданим на основі фактичних даних); – прозорості обігу та реєстраційної контрольованості; – спеціальної правосуб'єктності (суб'єкти, які мають право на здійснення діяльності у сфері виготовлення, продажу, ремонту, колекціонування чи експонування зброї, повинні володіти спеціальним правовим статусом та діяти виключно на підставі ліцензованих дозволів); – технологічної супровідності; – культурної та історичної відповідальності (держава визнає важливість зброї як елементу національної історичної спадщини, забезпечує умови для її збереження, колекціонування та експонування); – інтеграції з безпековою політикою та національною обороною. Виділено завдання формування державної політики у сфері обігу зброї в Україні: – забезпечення права громадян на самозахист; – забезпечення національної безпеки та оборони; – демократизація управління обігом зброї; – формування ефективного системи контролю, обліку, ліцензування та моніторингу обігу зброї; – сприяння правовій просвіті населення щодо відповідального володіння зброєю.

Ключові слова: адміністративне регулювання, адміністративні правовідносини, адміністративні процедури, адміністративно-правовий механізм, державна політика, експертиза, зброя, контроль, правова система, суб'єкти.

The article defines the principles of state policy formation in the field of arms circulation as fundamental, conceptual and normatively guaranteed principles that embody the general regularities of the legal security system and the specifics of the content, direction and tools of activity of public administration entities in the field of regulating arms circulation, taking into account the needs of ensuring national security, public order, human rights and freedoms. It is revealed that the general principles of state policy formation in the field

of arms circulation in Ukraine express fundamental values and guidelines, therefore they include the following principles: – rule of law; – legality; – human-centrism; – transparency for public control; – proportionality; – public safety and prevention of abuse; – equality and non-discrimination; – systematicity and coherence; – responsibility. The special principles of forming state policy in the field of arms circulation in Ukraine include: – guaranteed right to armed self-defense (the state recognizes and ensures the human right to self-defense with weapons as a component of the realization of the right to life, personal security and inviolability of the home, subject to compliance with the requirements of proportionality and legality); – preventive security (state policy should be focused on preventing the misuse of weapons and illegal circulation); – differentiated access to weapons; – justified necessity (each decision to regulate or restrict the circulation of weapons must meet the real need for ensuring security, prevent excessive interference with the rights of citizens and be justified on the basis of factual data); – transparency of circulation and registration control; – special legal personality (entities that have the right to carry out activities in the field of manufacturing, selling, repairing, collecting or exhibiting weapons must have a special legal status and act exclusively on the basis of licensed permits); – technological support; – cultural and historical responsibility (the state recognizes the importance of weapons as an element of national historical heritage, provides conditions for their preservation, collection and exhibition); – integration with security policy and national defense. The tasks of forming state policy in the field of weapons circulation in Ukraine are highlighted: – ensuring the right of citizens to self-defense; – ensuring national security and defense; – democratization of weapons circulation management; – formation of an effective system of control, accounting, licensing and monitoring of weapons circulation; – promoting legal education of the population regarding responsible weapon ownership.

Key words: *administrative regulation, administrative legal relations, administrative procedures, administrative-legal mechanism, state policy, expertise, weapons, control, legal system, subjects.*

Актуальність теми. Україна залишається єдиною європейською країною, у якій питання обігу зброї та вибухових речовин не врегульовано належним чином. Недосконалість існуючого нормативного врегулювання призводить до невизначеності у сфері обігу вогнепальної зброї й вибухових речовин, що є передумовою порушень у цій сфері та має наслідком зростання кількості злочинів із її застосуванням. Водночас у всіх цивілізованих країнах світу, відповідні закони прийняті й ефективно діють, сприяючи наведенню реального порядку в суспільстві та зниженню рівня злочинності. Тому проблеми правового регулювання, принципів та завдань обігу зброї є дуже актуальними на цьому етапі розвитку України як демократичної правової держави [10, с. 187].

Огляд останніх досліджень. Адміністративно-правові аспекти державної політики щодо обігу зброї в Україні комплексно вивчали такі вчені, як: В. Васильєв, С. Діденко, О. Дрозд, К. Касаторнов, М. Комісаров, М. Кулик, В. Літошко, В. Макаrchук, В. Оцел, І. Похиленко, Р. Сербин, О. Фоменко, Т. Шумейко та інші.

При цьому, обіг зброї в Україні, на жаль, недостатньо врегульований, у більшій мірі і нормами адміністративного законодавства, відповідно, наукові виклики у цій науковій площині є сучасними та актуальними.

Мета статті полягає у тому, щоб визначити принципи та завдання формування державної політики у сфері обігу зброї.

Виклад основних положень. З позиції теоретиків права, принципи права – це керівні ідеї, які характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – найбільш загальні норми, які діють у всій сфері правового регулювання і поширюються на всі суб'єкти. Ці норми або чітко сформульовані в законі, або виводяться з загального змісту законів. Принципи права виступають в якості своєрідної конструкції, на якій базуються і реалізуються не тільки окремі норми права, інститути і галузі права, а й вся система права. Вони служать основним орієнтиром всієї правотворчої, правозастосовчої і правоохоронної діяльності державних органів. Від ступеня їх дотримання в прямій залежності знаходиться рівень складності, стабільності й ефективності правової системи. Маючи загальнообов'язковий характер, принципи права сприяють зміцненню внутрішньої єдності та взаємодії різних галузей і інститутів права, норм права і правових відносин, суб'єктивного й об'єктивного права. Принципи права є не тільки орієнтиром у формуванні права, а й керівними засадами при розв'язанні конкретних юридичних справ,

особливо при застосуванні аналогії закону у випадках наявності прогалин у законодавстві. Принципи права об'єктивно обумовлені економічним і соціально-політичним устроєм суспільства, який існує в тій чи іншій країні, соціальною природою держави і права, характером пануючого в країні політичного і державного режиму, основними принципами побудови і функціонування політичної системи того чи іншого суспільства [8, с. 283–284]. За своєю природою, принципи та завдання формування державної політики у сфері обігу зброї є принципами адміністративного права. З позиції вчених адміністративного права, принципи адміністративного права – це найбільш загальні та стабільні вимоги, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення права, свобод і законних інтересів приватних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави. Характерними рисами принципів адміністративного права такі: формуються з метою забезпечення прав і свобод людини та громадянина й нормального функціонування громадянського суспільства та держави; визначають найбільш загальні й стабільні вимоги, що сприяють їх утворенню та захисту суб'єктами публічної адміністрації, визначають характер адміністративного права і напрямки його подальшого розвитку; установлюють керівні засади-настанови, що визначають найважливіші правила, за якими здійснюється та організується діяльність суб'єктів адміністративного права; принципи адміністративного права характеризуються прогресивністю, засвідчують ідеальні для умов сучасності основоположні засади поведінки суб'єктів адміністративного права, які є реально досяжними [9, с. 45].

Якщо звернутися до наукового тлумачення, то С. Діденко вважає, що принципи у сфері адміністративно-правового забезпечення обігу та застосування зброї – це основні вихідні, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується діяльність суб'єктів публічного адміністрування щодо забезпечення обігу та застосування зброї з метою забезпечення права громадян на самозахист, захисту вітчизни, задоволення спортивних і культурних погреб, нормального функціонування держави та громадянського суспільства, які поділяються на дві групи: загальні (принцип пріоритету прав і свобод людини та громадянина; принцип верховенства права та законності; принцип демократизму та інші) та спеціальні (принцип ефективного захисту свого життя, здоров'я, честі та гідності, а також життя, здоров'я, честі та гідності членів своєї сім'ї, своїх рідних і близьких за допомогою зброї; принцип рівності конституційних прав і свобод (зокрема перед законом) однорідних суб'єктів – користувачів зброї та інші) [6, с. 30–36].

З позиції Т. Шумейко, систему принципів формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні становлять: 1) загальноправові принципи (верховенства права; людиноцентризму; справедливості та правової рівності (недискримінації); законності; невідворотності юридичної відповідальності); 2) спеціальні принципи (принципи відкритості та прозорості; гармонійної узгодженості (неконфліктності); об'єктивної виправданості; наукової обґрунтованості й узгодження теорії і практики; реальності та повноти; плановості й очікуваності; раціональності та ефективності; відносної гнучкості і своєчасності; постійності); 3) особливі принципи (принцип забезпеченню ефективності захисту людиною її життя та здоров'я (життя та здоров'я інших людей) шляхом володіння та користування зброєю; принцип недопущення виникнення та існування суспільно небезпечних і суспільно шкідливих процесів (відносин) у сфері обігу зброї; принцип контрольованості, створення та підтримки функціонування адміністративно-правового механізму формування і реалізації державної політики у сфері обігу зброї в державі; принцип уможливлення формування Музейного фонду України озброєнням, яке має культурну цінність; принцип адаптації законодавства про обігу зброї в Україні до законодавства про обігу зброї в державах-членах ЄС) [5, с. 118].

Р. Штеба узагальнено теоретичні підходи до визначення сутності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, яка має базуватися на принципах: законності; наукової обґрунтованості; національних інтересів; орієнтації на об'єктивні потреби громадянства та суспільства; конкурентності та інноваційності; екологічної та кліматичної нейтральності і відображає регуляторний вплив держави через виокремлені механізми: політичний, правовий, економічний, інформаційний шляхом створення належних умов для забезпечення державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності країни, її сталого (соціально-економіко-екологічного) розвитку та підвищення добробуту населення [7, с. 205].

На наш погляд, принципи формування державної політики у сфері обігу зброї – це фундаментальні, концептуальні та нормативно-гарантовані засади, що втілюють загальні закономірності правової безпекової системи та специфіку змісту, спрямованості та інструментарію діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері регулювання обігу зброї, з урахуванням потреб забезпечення національної безпеки, публічного порядку, прав і свобод людини.

Загальні принципи формування державної політики у сфері обігу зброї в Україні виражають фундаментальні цінності та орієнтири, тому до них належать наступні засади:

- верховенства права;
- законності;
- людиноцентризму;
- прозорості для суспільного контролю;
- пропорційності;
- публічної безпеки та запобігання зловживанням;
- рівності та недискримінації;
- системності та узгодженості;
- відповідальності.

Спеціальні принципи формування державної політики у сфері обігу зброї в Україні – це концептуальні орієнтири, що безпосередньо пов'язані з особливостями правового режиму обігу зброї, а також функціональними завданнями держави у сфері публічної безпеки, обороноздатності, захисту особи, попередження правопорушень та суспільної шкоди. За своїм змістом, спеціальні принципи деталізують загально-правові засади, враховуючи специфіку адміністративно-правового регулювання та безпекову функцію держави.

До спеціальних принципів формування державної політики у сфері обігу зброї в Україні слід віднести наступні засади:

- гарантованого права на збройний самозахист (держава визнає та забезпечує право людини на самозахист за допомогою зброї як складову реалізації права на життя, безпеку особи та недоторканність житла, за умов дотримання вимог пропорційності та законності);
- превентивної безпеки (державна політика має бути орієнтована на попередження неправомірного використання зброї та нелегального обігу);
- диференційованого доступу до зброї;
- обґрунтованої необхідності (кожне рішення щодо регулювання або обмеження обігу зброї повинне відповідати реальній потребі у забезпеченні безпеки, не допускати надмірного втручання у права громадян та бути виправданим на основі фактичних даних);
- прозорості обігу та реєстраційної контрольованості;
- спеціальної правособ'єктності (суб'єкти, які мають право на здійснення діяльності у сфері виготовлення, продажу, ремонту, колекціонування чи експонування зброї, повинні володіти спеціальним правовим статусом та діяти виключно на підставі ліцензованих дозволів);
- технологічної супровідності;
- культурної та історичної відповідальності (держава визнає важливість зброї як елементу національної історичної спадщини, забезпечує умови для її збереження, колекціонування та експонування);
- інтеграції з безпековою політикою та національною обороною.

Головними особливостями регулювання відносин у сфері обігу зброї цивільного призначення в Україні є те, що дане регулювання немає відповідної законодавчої регламентації (воно, як і за часів УРСР, регламентоване наказом МВС), відбувається у межах дозвільної моделі, де-юре не передбачає обіг цивільної короткоствольної зброї для самооборони (хоча інститутом нагородної зброї де-факто така можливість передбачається для окремих категорій громадян), а також те, що проблема вдосконалення правового забезпечення даної сфери не вирішується в нашій державі майже з часу набуття нею незалежності, тобто з 1991 року [1; 4, с. 125–130]. Відповідно, система принципів та завдання формування державної політики визначається різними правовими нормами. Зокрема, Конституція України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (стаття 3). Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (стаття 17). Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (стаття 27) [2].

Закон України «Про національну безпеку України» встановлює завдання державної політики у сферах національної безпеки і оборони, що спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності;

території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями. Також, основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є: 1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; 2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; 3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони [3].

На наш погляд, можливо виділити наступні завдання формування державної політики у сфері обігу зброї в Україні:

- забезпечення права громадян на самозахист;
- забезпечення національної безпеки та оборони;
- демократизація управління обігом зброї;
- формування ефективної системи контролю, обліку, ліцензування та моніторингу обігу зброї;
- сприяння правовій просвіті населення щодо відповідального володіння зброєю.

Окремо слід відзначити, що стан нормативного регулювання обігу зброї цивільного призначення в Україні характеризується системною невизначеністю, яка впродовж десятиліть залишається нерегульованою на рівні закону. Основоволожною особливістю є відсутність спеціального законодавчого акту, який би вичерпно та комплексно визначав правовий режим володіння, використання, обігу та контролю за цивільною зброєю. Натомість, регламентація цієї сфери й досі здійснюється на підставі підзаконного нормативного акта – наказу Міністерства внутрішніх справ [1], що є спадщиною застарілої дозвільної моделі управління. Відсутність єдиної законодавчої політики у цій сфері не лише ускладнює захист конституційних прав людини, а й суперечить цілям та завданням державної політики у сфері національної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 року № 622. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>
2. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
4. Курінний Є. Про модель обігу цивільної зброї в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спец. вип. № 2 (115). С. 125-130.
5. Шумейко Т.А. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні: дис. докт. юрид. наук 12.00.07. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2022. 504 с.
6. Діденко С. В. Спеціальні галузеві принципи адміністративно-правового забезпечення у сфері обігу та застосування зброї в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5(2). С. 30-36.
7. Штеба Р.Ю. «Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки України: дис. канд. з держ. управл. 25.00.02. Національний університет цивільного захисту України. Харків, 2022. 237 с.
8. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. Київ: Кондор, 2005. 609 с.
9. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.
10. Чершова Н. Сучасний стан та перспективи вдосконалення нормативно-правового регулювання обігу зброї й вибухових речовин. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 187-193.